

Θρησκευτική Γλώσσα και Παιδεία

Πορτελάνος Σταμάτιος, Δρ. Θεολογίας, Συνεργάτης Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Γλώσσα και μεταφυσική

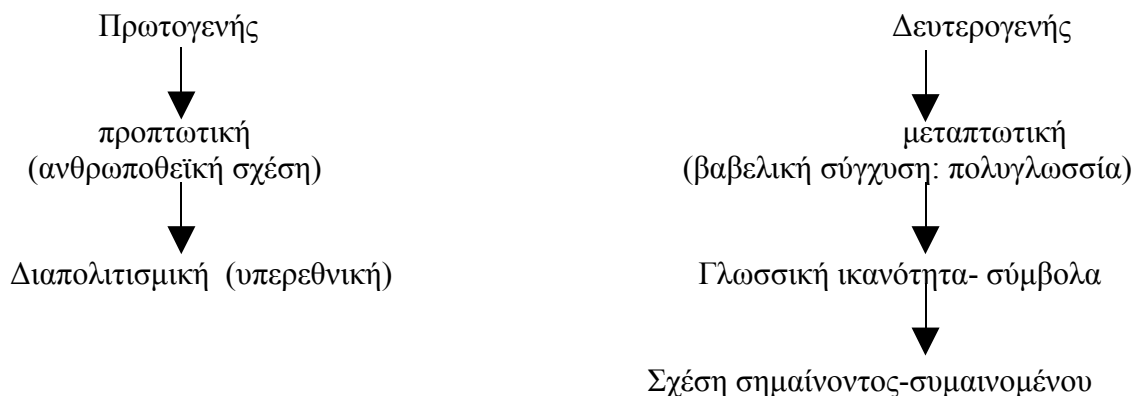
Η παιδεία εφόσον αποτελεί ιστορική εμπραγμάτωση του Πνεύματος παρέχει αγωγή με ορίζοντα τη φιλοσοφία και τη θρησκευτικότητα. Η θρησκευτική γλώσσα και η σχέση της με την ελληνική παιδεία είναι καρπός μιας δομικής ιστορικής ανάλυσης όπου τα προϊόντα του πολιτισμού είναι μια εικόνα της εξέλιξης της θρησκευτικότητας και της εμπλοκής της στην κοινωνικοπολιτική ζωή από την κλασική μέχρι τη σύγχρονη μετανεωτερική εποχή. Η γλώσσα και το έθνος αποτελούν αυτό τον καιρό το ιστορικό σώμα της κοινωνικοοικονομικής εξέλιξης αλλά ενίοτε και του θρησκευτικού πάθους εφόσον δεν φωτίζεται η διαφορά, με φιλοσοφικό στοχασμό, του συμβολισμού από το νόημά του, της πολυγλωσσίας από την προβαβελική πρωτογενή γλώσσα.

Είναι έντονη η προσπάθεια στην διαπολιτισμική μετανεωτερική κοινωνία αναζήτησης αρχέγονης πηγής γλωσσών με θρησκευτικές εμβιώσεις. Η οντογενεαλογία του μεταφυσικού στοιχείου στη γλώσσα οδηγεί στην αναζήτηση της πρωτότυπης γλώσσας, απομίμησης της σκηνής. Οι ιστορικές οντολογικές παραδοχές και η σχέση φυσικής και μεταφυσικής προτείνουν κοινές θεμελιώδεις αρχές σε όλες τις γλώσσες, των οποίων η ακατάλυτη αλήθεια προηγείται όλων των αυθαίρετων και τυχαίων συνθηκών που γέννησαν τα διάφορα γλωσσικά ιδιώματα. Σύμφωνα με τη βιβλική διήγηση πριν το κατασκεύασμα του Πύργου της Βαβέλ υπήρχε μια τέλεια γλώσσα, σύμφωνα με την οποία υπήρχε η ανθρώπινη και θεανθρώπινη επικοινωνία. Όμως με τη σύγχυση των γλωσσών (confusion linguarum) γεννιέται η πολλαπλότητα των γλωσσών.

Η πρωτογενής γλώσσα που είναι ανεξάντλητη και συμβολίζει το ολικό και καθολικό προηγείται των γλωσσικών ιδιωμάτων που παρουσιάζουν την πολλαπλότητα και τη διαφορά. Η πρωτογενής γλώσσα, ως γνώρισμα ουσίας της ομοειδίας του ανθρώπινου γένους είναι προπρωτική, οικουμενική, καθολική και αιώνια, μήτρα όλων των γλωσσών. Είναι απόρροια της ανθρωποθεϊκής σχέσης. Ο ατομισμός και η αυθαιρεσία προκάλεσαν τη βαβελική σύγχυση που εκφράστηκε, κατά σύμβαση, στη γέννηση του πολλαπλασιασμού των γλωσσών. Η μετάβαση από την τέλεια γλώσσα στις ατελείς προέκυψε από την εσωτερική διάσπαση και την επιλογή για εγωιστική πορεία του ανθρώπου και εκφράστηκε ως εθνική γλώσσα, διάλεκτος, ιδίωμα και άλλους ομότεχνους όρους. Με μια θρησκευτική ερμηνεία ύπαρξης της πρωτογενούς γλώσσας με μεταφυσικά και οντολογικά κριτήρια προβάλλονται δύο τύποι, της πρωτογενούς και δευτερογενούς γλώσσας. Η ύπαρξη μιας τέλει γλώσσα με οντολογικά στοιχεία αληθινής κοινωνίας αποτελεί πυρήνα, έρεισμα και αναφορά διαπολιτισμικής θεολογίας και παιδείας. Η προσέγγιση του πρωτο-γενούς αιτίου της γλώσσας συνδυασμένο με την ομοειδία του ανθρώπινου γένους μπορεί να αποκαλύψει την ενιαία εσωτερική γλώσσα των ανθρώπων, συνοχής, ενότητας και αγάπης κατά την Παύλεια ποιητική έκφραση στον ύμνο της αγάπης.

Η θεϊκή γλώσσα ως πρωτογενής επικοινωνία Θεού και ανθρώπου προηγείται της φυσικής που είναι τύπος που επικράτησε μετά τη σύγχυση των γλωσσών. Ένας δάσκαλος της «καββαλιστικής» μυστικιστικής εβραϊκής παράδοσης γράφει ότι: «όποιος πιστεύει στη δημιουργία του κόσμου, αν πιστεύει ότι οι γλώσσες είναι συμβατικές, πρέπει και να σκεφτεί ότι υπάρχουν δύο τύποι γλώσσας: η πρώτη είναι θεϊκή, γεννημένη από μια συμφωνία μεταξύ Θεού και Αδάμ, και η δεύτερη φυσική, βασισμένη σε μια συμφωνία μεταξύ του Αδάμ, της Εύας και των παιδιών τους. Η δεύτερη προέκυψε από την πρώτη, και η πρώτη ήταν γνωστή μόνο στον Αδάμ και δε διαδόθηκε σε κανέναν από τους απογόνους του...». Το ερώτημα που έθεσε ο Ηρόδοτος τίθεται από πολλούς, δηλαδή σε ποια γλώσσα θα εκφραζόταν ένα νήπιο που θα είχε ανατραφεί χωρίς να εκτεθεί σε γλωσσικά ερεθίσματα. Το γεγονός αυτό θυμίζει τη γλώσσα της αθωότητας των νηπίων που είναι δοξολογική και μνημονεύεται με τον ψαλμικό στίχο: «εκ στόματος νηπίων και θηλαζόντων κατηρτίσω αίνον». (Ψαλμός 8, 2)

Η μεταφυσική της γλώσσας

Ο Δάντης ποιητής και διαμορφωτής της νεότερης ιταλικής γλώσσας αναγνώστης της εβραϊκής και μυστικιστικής παράδοσης γράφει για την καθολική εγγενή ικανότητα κάθε ανθρώπου στην εκμάθηση της μητρικής γλώσσας αλλά και για την οντολογική προσέγγιση του κόσμου. Δηλαδή αποδέχεται τη σχέση μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου, απόρροια της γλωσσικής ικανότητας του ανθρώπου. (Umberto E., 1995) Στον ορθόδοξο μυστικισμό στο τελικό στάδιο της θέωσης η τέλεια γλώσσα, ως κοινωνία Θεού και ανθρώπου, εκφράζεται με «άρρητα ρήματα» ή με τη σιωπή συνοδευμένη με την απορία μπροστά στο χαρμόσυνο γεγονός του μυστηρίου της σάρκωσης του Λόγου όπως αυτό εξιστορείται στον Ακάθιστο ύμνο: «Ρήτορας πολυφθόγγους ως ιχθύας αφώνους ορώμεν επί σοι, Θεοτόκε· απορούσι γαρ λέγειν το πώς και παρθένος μένεις και τεκείν ισχυσας ημείς δε το μυστήριον θαυμάζοντες...». (Γ' Στάση Ακάθιστου ύμνου) Η σιωπή κλείνει μέσα της όλους του ήχους, τα γράμματα, τις συλλαβές, τις λέξεις. «Είναι το «μυστήριο», λέξη που στην ελληνική ρίζα της (μυείν) προϋποθέτει τη σιωπή, την απραξία του στόματος, όχι εξαιτίας απουσίας νοημάτων, αλλά εξαιτίας μιας παρουσίας ζωής και ανθρώπων». (Eco U., Giudice D κ.ά., 2006) Η γνωσιολογία του μυστικισμού επιτρέπει τη γνώση και την ανακάλυψη των ορίων της ανθρώπινης ύπαρξης με προϋποθέσεις που βασίζονται σε μια παιδεία που δεν υποκρύπτει τις αντιλήψεις για τη σχέση του άπειρου με το σχετικό, του πραγματικού με το άφατο, του Λόγου με τη σάρκα. Ωστόσο η μύηση ως καθολική μέθεξι του ανθρώπου στο μυστήριο με τη συμβολή του λειτουργικού στοιχείου δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί στο σχολείο αφού δεν παρέχονται οι ανάλογες συνθήκες και συναφείς προϋποθέσεις ολοκληρωμένης θρησκευτικής εμπειρίας.

Η ιστορία κάθε λαού με τη γλώσσα και τη θρησκεία του σημαίνει, σε οντολογική βάση ένα πολυπολιτισμικό διαγενεαλογικό περιβάλλον με σύμβολα νοημάτων και παιδείας. Η πραγματικότητα είναι ότι γεννιόμαστε μέσα στη γλώσσα, με απεικονίσεις, με σύμβολα. Αυτά δηλώνουν ότι το πνευματικό έγινε μέσα στην ιστορία, εκφράστηκε και προβλήθηκε με εξωτερικά σημεία και προέρχεται εξελικτικά από πηγή αρχέγονων θρησκευτικών εμπιώσεων. Η αναζήτηση αυτής της πηγής με τη συμβολή του θρησκευτικού μαθήματος είναι πλησιέστερο στο έγκυρο οντολογικά και ανακάλυψη του νοήματος της ύπαρξης. Ο Χαιντεγκέρ οντολογικά προσεγγίζοντας τη γλώσσα την εννοεί ως «απόκριση» στην κλήση του Είναι. Δηλαδή, η γλώσσα συνιστά κάτι που μας έχει δοθεί μάλλον παρά έχει δημιουργηθεί από εμάς, και στο οποίο οφείλουμε τον ανάλογο σεβασμό. (Heidegger M., 2000)

Η παιδεία ερευνώντας οντολογικά στοιχεία στη γλώσσα μπορεί να οδηγήσει το μαθητή στα ενδεχόμενα αναφορικά με την ουσία της ανθρώπινης ύπαρξης. Η βιβλική κληρονομιά είναι εκείνη που ανακαλεί τη φιλοσοφία σ' αυτό που, με όρους του Χαιντεγκέρ, αποκαλούμε ενδεχομενικότητα του είναι, οδηγώντας την στην αναγνώριση του χαρακτήρα της μεταφυσικής ουσιοκρατίας η οποία έχει και ελληνική προέλευση. Η ενδεχομενικότητα σημαίνει μια προσπάθεια απελευθέρωσης, από τον εξαναγκασμό του επίπεδου παρόντος και υπέρβαση από τη «φυσική» θρησκευτικότητα, η οποία δομείται και νοείται με ουσιοκρατικούς παρά φυσιοκρατικούς όρους.

(Trias E., A. Gargani κ.ά., 2003) Η παιδεία ωφελείται όταν διδάσκεται η υπέρβαση της φυσικής θρησκευτικότητας. Η εμμένεια στους τύπους και τα σύμβολα, βοηθάει στην απόθεση των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων και μεταφέρει τον άνθρωπο στην ουσία της ζωής και τη νοηματοδότησή της.

Το όνομα Θεός παραπέμπει σε κάποιο νόημα, αλλά υπόκειται και στη λειτουργία της μνήμης ή της ανάμνησης όπως αυτή, κατά την πλατωνική έννοια γίνεται όρος ανεύρεσης της αλήθειας. Η γλώσσα έχει δομή που διακρίνεται με τη γραμματική και το συντακτικό της. Η δομή επιτρέπει την αλληλεπίδραση ανάμεσα στις λέξεις αλλά και τις διαφοροποιεί στη χρήση τους και αναγνωρίζει τις διαφορές τους. Κάθε λέξη αναπαριστά μια πραγματικότητα ή είναι αναπαραγωγή κάποιου πράγματος σε φωνητικό ή σημειολογικό επίπεδο. Η λέξη «Θεός» απομονωμένη δεν αντιπροσωπεύει κάτι τι εντός του κόσμου με τις λογικές κατηγορίες. Τη χρήση της μπορούμε να την εξηγήσουμε μόνο όταν ερευνήσουμε το νόημά της και τη σχέση της με την ιστορία. Το ίδιο ισχύει και με τη θρησκευτική γλώσσα που καθιερώθηκε από τη χρήση της και έχει σχέση με το λειτουργικό χαρακτήρα της. (Μανουσάκης Ι., 2004) Αυτό που πληροφορείται ο άνθρωπος για το Θεό μέσα από τις Γραφές και τις εικόνες που ανάγουν σε αιώνια σχέση και αυτοσυνειδησία, δεν είναι το ίδιο από την αντιστοιχία σχέσης άλλων εικόνων – φωτογραφιών – με το εικονιζόμενο σε φυσιοκρατικό επίπεδο. (Wittgenstein L., 1966)

Στην παιδεία η χρήση της λέξης Θεός ανταποκρίνεται σε μια αναζήτηση πληρότητας μέρος της οποίας είναι η «σημαντική» των όρων αντικείμενο της οποίας είναι η οντολογία, η γνωσιολογία, η ψυχολογία και η θεολογία. Η διαχρονική χρήση της λέξης Θεός, εγγεγραμμένη στο συνειδητό και ασυνειδητό της ανθρώπινης ύπαρξης, είναι συνδεδεμένη με σημαντικές και ασήμαντες στιγμές της ζωής του ανθρώπου γι' αυτό την κάνει λειτουργική, πολύσημη, «υπερνοητή» και «α-χώρητη» με πλεόνασμα νοήματος. Την πολυσημία του ονόματος του Θεού ο Ricoeur περιγράφει ως «μια διαδικασία διόγκωσης, που συνεχίζει σε τέτοιο βαθμό μέχρι που φορτίζεται με ένα πλεόνασμα νοήματος (υπερφόρτωση), τέτοιο που συναντάμε σε συγκεκριμένες λέξεις, οι οποίες, επειδή σημαίνουν πάρα πολλά πράγματα, έχουν πάψει να σημαίνουν οτιδήποτε.» (Μανουσάκης Ι.Π., 2004)

Οι θρησκευτικοί όροι χρησιμοποιούνται μεταφορικά και αλληγορικά που σημαίνει: α) μια σχέση του παρόντος κόσμου με το υπέρλογο, β) τη σύνδεση της αλληγορίας μ' ένα γεγονός που βρίσκεται πίσω απ' αυτήν και β) τη δυνατότητα απόκτησης εμπειρίας και αίσθησης της απόλυτης ασφάλειας στο Θεό. Για παράδειγμα η γραμματική των ηθικών όρων δεν ακολουθεί τη συνηθισμένη τακτική του ανθρώπου να αντιστοιχεί ένα ουσιαστικό σε ένα φυσικό σώμα. Οι όροι «Θεός», «ψυχή», «πνεύμα» με μια συνηθισμένη γραμματική προσέγγιση εγκλωβίζουν τον άνθρωπο στη ματαιότητα εάν δεν διαθέτουν κάποιο νόημα για τη ζωή (Wittgenstein L., 2000). Εφόσον η γλώσσα συνδέεται με το λόγο, αυτή τη ριζική έννοια που επιτρέπει να σκεφθούμε τη γλώσσα ως το διακριτικό του ανθρώπινου υποκειμένου (Trias E., 2003), η θρησκευτική γλώσσα έχει σχέση με τη διάσταση του λόγου στο κοινωνιο-λογικό, ανθρωπο-λογικό και οντολο-γικό επίπεδο.

Η παιδεία πρέπει να αφήσει τη γλώσσα της θρησκευτικότητας σαν ένα γλωσσικό παιχνίδι να προτείνεται στην περιοχή του σχολείου και της ψυχής του παιδιού. Χρησιμοποιώντας τη λέξη παιχνίδι εννοούμε εκείνο που όλα τα παιχνίδια έχουν μεταξύ τους, όρους, κανόνες, λογική και συναίσθημα. Αυτό σημαίνει ότι η θρησκευτική γλώσσα υποδηλώνει μια καθολική ηθική που δεν είναι συλλογή ασύνδετων αγαθών, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων με διαφορετικές γραμματικές, αλλά παρέχει νόημα στη ζωή. (Wittgenstein L., 2000) Ο συσχετισμός κανόνων και νοήματος περιέχεται και αποδίδεται στη διδακτική ενότητα «Ο αγώνας στο σχολείο» του βιβλίου των Θρησκευτικών τη Ε' Δημοτικού. Η δομή και το περιεχόμενο αυτής της ενότητας στη σύνταξη του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών καταγράφει τη δυνατότητα σύνδεσης εκδηλώσεων της μαθητικής ζωής με κανονιστικές αρχές, όπως οι αθλητικοί αγώνες, με κανόνες του χριστιανικού αγώνα, για να καταδειχθεί ο τρόπος άντλησης νοήματος για τη ζωή. Από το παρακάτω σχέδιο, που περιλαμβάνεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα, φανερώνεται η περιχώρηση και αλληλεπίδραση θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής παράλληλα με την καλλιέργεια νοήματος, ως παιδευτικού στόχου της παιδείας.

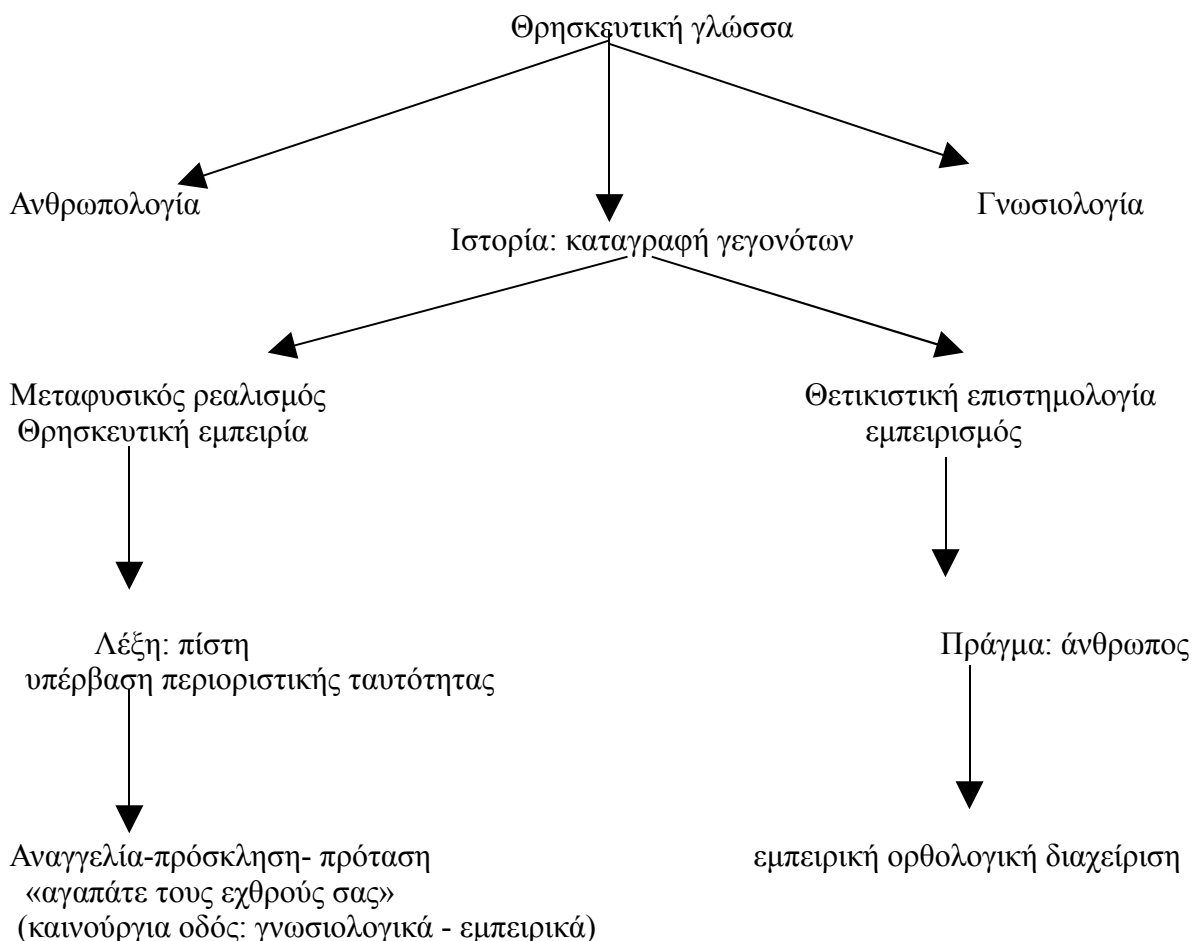
Αλληλεπίδραση θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής στα Αναλυτικά Προγράμματα
(Συμμετοχή και νοηματοδότηση στο παιχνίδι με κανόνες)

Στόχοι	Θεματική Ενότητα: Ο αγώνας στο σχολείο	Ενδεικτικές δραστηριότητες
Οι μαθητές επιδιώκεται: Να αιτιολογήσουν γιατί ο αγώνας του χριστιανού σε κάθε τομέα της ζωής, και επομένως και στο σχολείο, προϋποθέτει τήρηση κανόνων δίνει νόημα στη ζωή και γι' αυτό αξίζει να συμμετέχουμε σ' αυτόν.	Περιεχόμενο: - Αθλητικοί αγώνες και πολιτιστικές δραστηριότητες - Παίζω, συμμετέχω, συναγωνίζομαι	Καταγράφουν τους κανόνες διεξαγωγής μιας πολιτιστικής εκδήλωσης στο σχολείο και ελέγχουν, μετά το τέλος της, αν αυτοί τηρήθηκαν

(Φ.Ε.Κ. τεύχος Β', τόμος Α', αρ. 303/13-03-03, σ. 3882)

Η ετερότητα συνίσταται από τη σύγκλιση και αλληλεπίδραση συναισθημάτων και λογικής σκέψης που σχετίζεται με την ιδιότητα της καθολικότητας που υιοθετεί η εμπειρία της ορθόδοξης ανθρωπολογίας. Ο Ντιούι υποστηρίζει ότι μέσο και μορφή της αλληλεπίδρασης είναι το στοιχείο της γλώσσας. Η θρησκευτική γλώσσα μπορεί να ταυτίζεται με ότι θεωρεί ο Ντιούι για τη γλώσσα, ότι δηλαδή συνίσταται σε μια επικοινωνία που δομείται από αισθήματα και συναισθήματα που διακατέχουν την ανθρώπινη οντότητα, φόβοι, ανησυχίες, ελπίδες, πόνος, χαρά, θλίψη κ.ά..Επομένως η καλλιέργεια του θυμικού, λογιστικού και επιθυμητικού σε μια σχέση διαπροσωπική που επιδιώκει η παιδεία αναλαμβάνεται και από το παρεχόμενο ποιοτικά θρησκευτικό στοιχείο. Σύμφωνα με τον Ντιούι «η καρδιά της γλώσσας είναι η ίδια η επικοινωνία» που σημαίνει δημιουργία συνεργασίας σε μια δραστηριότητα μεταξύ ανθρώπων. Ο Ντιούι θεωρεί την αλληλεπίδραση των συναισθημάτων ότι είναι μέρος της εμπειρίας και επειδή αυτά μεταβάλλονται, αντιλαμβάνεται ως σταθερό και λειτουργικό το στοιχείο της λογικής δομής. (Χριστόπουλος Χ., 2005)

Στη θρησκευτική γλώσσα συνυπάρχουν η θεωρία και πράξη, ο λόγος είναι συστατικό της πράξης. Στα εβραϊκά *dabar*, «λόγος», σημαίνει ταυτόχρονα και «πράξη», «γεγονός». Και τα δύο συνυφάνονται και λειτουργούν απ' όλες τις κοινωνικές συνιστώσες που συμβάλλουν στη μόρφωση του δισυπόστατου της ανθρώπινης ύπαρξης. Ο αποκλεισμός ενός φορέα κοινωνικοποίησης από τη διαδρομή καθολικής μόρφωσης της ανθρώπινης ύπαρξης αποτελεί τόσο διάσπαση όσο και ένδειά της. Η γνώση στην ιερή γλώσσα των Γραφών που είναι μέρος του καθολικού της ανθρώπινης ύπαρξης είναι μέρος και τρόπος κατανόησης της αλήθειας. Το λεξιλόγιο της θρησκευτικής εμπειρίας δεν πρέπει να εξομοιωθεί με εκείνο των μηχανικών νόμων της επιστημονικής αιτιότητας και του επιστημονικού λόγου. Μπορεί για την επιστημονική περιοχή, το θετικισμό, ο Θεός να μην υπάρχει, όμως οι μυστικές εμπειρίες του υπάρχουν και γίνονται διυποκειμενικές. Η θρησκευτική γλώσσα είναι κατ' εξοχήν τα ιστορικά στοιχεία και γεγονότα που έχουν τη δύναμη να αναπαράγουν το νόημά τους, αλλά προβεβλημένο και अपαράλλακτα διαχρονικά, εφόσον σαρκώνεται με αποκαλυπτικό και παράδοξο τρόπο που δεν είναι ανθρωπογενής, θνησιγενής και περιοριστικός. Η θρησκευτική γλώσσα στη λειτουργική της σχέση με την παιδεία μπορεί να περιλάβει στο μάθημα των θρησκευτικών τη διάκριση μεταξύ του μεταφυσικού ρεαλισμού και της θετικιστικής επιστημολογίας, όπως παρουσιάζεται στο παρακάτω σχήμα:

Ο Λόγος, το αποκαλυμμένο, άκτιστο πρόσωπο που εισέρχεται στο χρόνο, σαρκώνει και διατυπώνει γνωσιολογικά και εμπειρικά την αλήθεια, διαφορετικά γραφειοκρατείται και υπηρετεί ένα τυπικό φορμαλισμό ή ιδεολογικό μετέωρο βερμπαλισμό. Το ότι στην ιστορία περιέχεται ένα λυτρωτικό νόημα και μήνυμα ή σε φιλοσοφική γλώσσα, ένα νόημα χειραφέτησης, όντας ταυτόχρονα ιστορία αναγγελιών, απαντήσεων, και ερμηνειών αυτό γίνεται νοητό υπό το φως του δόγματος της Ενσάρκωσης του Λόγου. (Vatimo G., 2003) Η Μορφολογική Ψυχολογία είναι συναφής στη νοηματική γλώσσα της Θρησκείας αφού στρέφει την προσοχή της παιδαγωγικής στις εσωτερικές νοητικές διεργασίες και την προικίζει μ' ένα καινούργιο στοιχείο την «ενορατική μάθηση». Πρόκειται για μια ξαφνική αναδόμηση και αναδιοργάνωση του αντιληπτικού και βιωματικού πεδίου του μαθητή με τη δημιουργικότητα και ενεργητικότητα.

Η παιδεία όταν αφορά την αγωγή στην καθολική υπόσταση του ανθρώπου δεν ταυτίζεται με όρους απλής πληροφόρησης ή ενημέρωσης αλλά με το βάθος του πνεύματος. Στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών η χρησιμοποίηση των ρημάτων «κατανοώ», «αντιλαμβάνομαι», «συνειδητοποιώ», «αναγνωρίζω», «εκτιμώ» συνδέει το μάθημα των Θρησκευτικών με τις βαθύτερες προεκτάσεις του στη νοηματοδότηση του βίου μέσα από τους στόχους της ανάπτυξης των θεματικών ενοτήτων. Η χρήση των ρημάτων είναι ουσιαστικά ένα χαρακτηριστικό της ατομικής συμπεριφοράς των ανατροπών και του βαθμού της εξοικείωσης με το θεατό αντικείμενο.

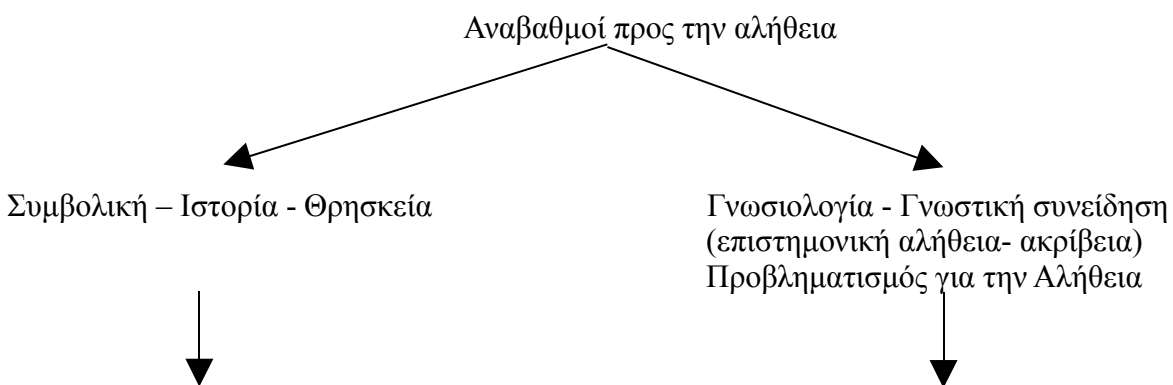
Ο εθισμός στην ειδωλολατρική πρακτική αναιρεί τη σημαντική του λεξιλογίου μιας ηθικής πρότασης που συναιρεί το καταφατικό με το αποφατικό, το ρητό με το άρρητο. Η αποφατική οδός δεν είναι οδός της άρνησης, δεν έχει τίποτα κοινό με τον αγνωστικισμό, διότι στην ουσία αρνητικότητα δεν σημαίνει άρνηση. Μέσα από τις αρνήσεις της οδηγεί σε μια μυστική γνώση και σε μια παραδοξότατη σύλληψη του Ασύλληπτου που προσλαμβάνει άλλη διάσταση όταν έχει σχέση

με την ενθαδικότητα, όταν έχει σχέση με την ηθική του πρόσωπου. Ο Ντιούι ενώ δίνει μεγάλη βαρύτητα στις λέξεις αρετή, συνήθεια και χαρακτήρας, επειδή συνδέονται με την ηθική συμπεριφορά, τις αποσυνδέει από το μεταφυσικό στοιχείο και τις εξαρτά από τους εκάστοτε κοινωνικούς θεσμούς. Επομένως, εφόσον αφαιρείται η διαχρονική τους αξία οι αρετές όπως αγνότητα, ευγένεια, εντιμότητα, ταπεινοφροσύνη, υπομονή κ.ά. υπόκεινται σε περιστασιακή ερμηνεία και διαρκή αλλαγή, εφόσον προμηθεύονται στοιχεία τους από τον εξωτερικό κόσμο (Χατζηγεωργίου Γ.), γεγονός που σημαίνει τη ματαιότητα αναζήτησης της αυθεντικής ερμηνείας των λέξεων.

Η ύπαρξή μας ερμηνευμένη με τον όρο πρόσωπο δεν αναζητά μια εξωτερική αλήθεια, όπως είναι η επιστημονική, αλλά ζητάει την ίδια την αλήθεια, ως φανέρωση αληθινού τρόπου ζωής. Ο Wittgenstein διαχωρίζοντας το σκοπό της θρησκευτικής γλώσσας από την επιστημονική γράφει: «Η όλη μου τάση και πιστεύω, η τάση όλων όσοι προσπάθησαν ποτέ να γράψουν ή να μιλήσουν για την ηθική ή τη θρησκεία ήταν η τάση να χτυπούν στα όρια της γλώσσας. Αυτή η πρόσκρουση στα τοιχώματα του κλουβιού μας είναι εντελώς, απολύτως μάταιη. Η ηθική, στο μέτρο που πηγάζει από τον πόθο και την επιθυμία μας να πούμε κάτι για την έσχατη σημασία της ζωής, το απόλυτο αγαθό, την απόλυτη αξία, δεν μπορεί να είναι επιστήμη. (Wittgenstein L., 2000)

Ο άνθρωπος συνηθίζει να ζει φυσιοκρατικά αλλά περιβάλλεται και από οράματα μεταφυσικά. Αντίθετα το ζώο είναι ενταγμένο οριστικά μέσα σε ό,τι αναγνωρίζει στο περιβάλλον που ζει. Δηλαδή, υπάρχει ένα χάσμα οντολογικό μεταξύ ανθρώπου και ζώου του οποίου η εξέλιξη και αναγωγή βρίσκεται σε επίπεδο βιολογικό. Η διάκριση του ανθρώπου από το ζώο διασώζεται από την ανεύρεση του οντολογικού χάσματος μεταξύ των δύο. Το ζώο από τη φύση του γνωρίζει ό,τι αναγνωρίζει μέσα στο περιβάλλον του. Δεν αναγνωρίζει τίποτε πέρα από ό,τι το περιβάλλει. Η δομική ομοιότητα στα βιολογικά στοιχεία ζώου και ανθρώπου μπορεί να αποτελέσει εφιαλτήριο για επαγωγικό προβληματισμό και σκέψη.

Ο μύθος και η ποίηση διασώζει το οντολογικό χάσμα ανάμεσα στο ζώο και στον άνθρωπο, ενώ η επιστήμη έχει αποστολή να το διαπιστώσει. Η αλήθεια είναι συμβάν της ύπαρξης, που δεν βρίσκει το νόημά της στην ταύτιση με τα εξωτερικά φαινόμενα αλλά με τη φανέρωση του όντως Όντος. Δεν υπάρχει αναλογία φυσική για να συγκριθεί με το Θεό και να τον γνωρίσει. Ο άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος, εκπρόσωπος της εμπειρικής, νηπτικής παράδοσης και γνωσιολογίας, σημειώνει ότι η διάκριση κτιστού και ακτίστου, καθώς και η διάκριση μεταξύ λογικών και αλόγων όντων συνεπάγεται θεανθρώπινη σχέση και συνίσταται από εγρήγορση (νήψη) και κάθαρση «Ο γαρ αισθητός ήλιος μόνον φωτίζει τα σωματικά όμματα ουκ ανθρώπων αλλά και αλόγων ζώων, ...ο δε νοητός ήλιος, ο εν τω κόσμω επιφανείς, ψυχάς λογικάς μόνον...». (Symeon le Nouveau Theologien) Ο Θεός που αποκαλύπτεται δεν είναι ούτε η πρώτη αιτία ούτε υπέρτατο ον, όπως ιδεολογικά υποστηρίζεται, αλλά πρόσωπο που συν-άπτει σχέσεις. Από το παρακάτω σχήμα φανερώνεται ο τρόπος προσέγγισης της αλήθειας με αναβαθμούς οι οποίοι συμβάλλουν, με διαλεκτική μορφή, στη προσέγγιση της αλήθειας η οποία δεν φαίνεται αισθησιοκρατικά αλλά βιώνεται.

Φιλοσοφία - Φιλοσοφική συνείδηση
(προβληματισμός για το κρυμμένο νόημα)

Αποκαλυπτική αλήθεια

Ποίηση – ποιητική συνείδηση
(μόρφωση στο κάλλος-έκφραση)

Εσωτερίκευση (τρόπος ζωής)

Η σχέση της αλήθειας με το πρόσωπο αναπτύσσεται στο βιβλίο της ΣΤ΄ τάξης Δημοτικού: «Αναζητώντας την αλήθεια στη ζωή μας» και ειδικότερα στο κεφάλαιο «Η αναζήτηση και η φανέρωση της αλήθειας» όπου με επαγωγικό τρόπο και σταδιακά αρχίζοντας από μια φιλοσοφική και θρησκευολογική περιπλάνηση ο μαθητής κατανοεί και εμβαθύνει στο γεγονός της αποκάλυψης της Αλήθειας υποστασιοποιημένης σε συγκεκριμένο πρόσωπο, όπως συνοπτικά σχεδιάζεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών.

Επαγωγικός τρόπος αναζήτησης της Αλήθειας

Στόχοι	Θεματικές ενότητες	Ενδεικτικές δραστηριότητες
Να πληροφορηθούν ότι οι άνθρωποι προσπάθειες προσεγγίσουν την αλήθεια με σχετική μόνο επιτυχία, χωρίς όμως να φτάσουν στην πληρότητά της.	Διδακτική Ενότητα: Η προσέγγιση της αλήθειας: Μια βασανιστική αλλά και συναρπαστική περιπλάνηση - Η προσέγγιση της αλήθειας από τραγικούς ποιητές και φιλοσόφους, από δασκάλους ανατολικών θρησκειών (Βούδας κ.ά.) - «Η φλεγόμενη και μη καιομένη βάτος»	Αναζητούν τι είπέ ο Σωκράτης για την αλήθεια
Να κατανοήσουν γιατί η πραγματική αλήθεια που αναζητά ο άνθρωπος δεν είναι θεωρίες αλλά ένα συγκεκριμένο Πρόσωπο, αρκεί κανείς να θελήσει να το συναντήσει.	Διδακτική Ενότητα: Μια συνάντηση με την Αλήθεια - Η συνάντηση του Χριστού με τους Φίλιππο και Ναθαναήλ - Ο Χριστός είναι πρόσωπο που ενσαρκώνει και συγκεκριμενοποιεί την αλήθεια Δεν είναι κάποιες θεωρίες (Ιω 1, 43-51)	

(Φ.Ε.Κ. τεύχος Β΄, τόμος Α΄, αρ. 303/13-03-03, σ. 3882)

Δόμηση και αποδόμηση

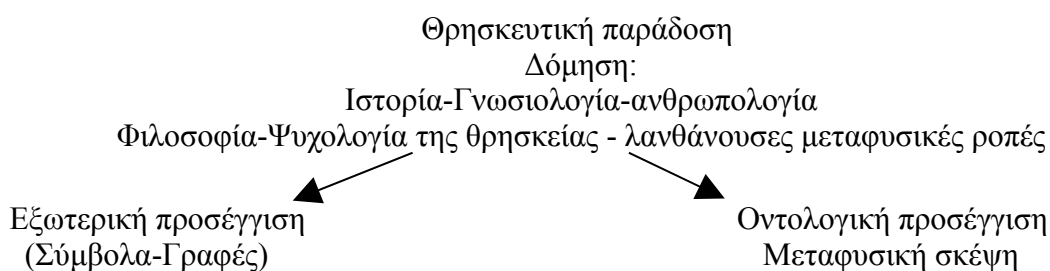
Στη μετανεωτερικότητα η ατομικότητα και η απομόνωση με σκοπό ή συνέπεια την ατομική επιτυχία ή το ατομικό κέρδος κλονίζει ή παραγκωνίζει το νόημα της σχέσης και τους επαγωγούς τρόπους ερμηνείας όρων και συμβόλων της ιστορίας και του πολιτισμού. Η παιδεία χρειάζεται οδοδείκτες και παραπομπές για διαμόρφωση κριτηρίων ποιότητας σχέσεων. Η ιστορική – παιδαγωγική αυτογνωσία αυτού του τύπου λειτουργεί με την ανάδειξη κειμένων από πηγές που απελευθερώνουν το νόημα από τη λεκτική και γραμματική ανάγνωσή τους. Η αφήγηση γεγονότων αποτελεί μια μορφή μέσα στην οποία οργανώνουμε τη σκέψη μας, τις παραστάσεις μας και

κατανοούμε τις διαχρονικές ριζωμένες αξίες της παράδοσης στο βαθμό που οι προϋποθέσεις το επιτρέπουν. Ο Θεός μέσα από αφηγήσεις της Βίβλου ή της παράδοσης, που περιέχονται στα βιβλία των θρησκευτικών, είναι πρόσωπο που συνδημιουργεί με τον άνθρωπο, γεγονός που σημαίνει αμεσότητα σχέσης μαζί του και υποχώρηση της ιδέας για αυτόνομη ιδεολογία και ειδωλοποίηση του θείου και των παραπεμπτικών συμβόλων του. Η πίστη ως σχέση σημαίνει εσωτερική ταυτότητα και όχι προσχώρηση εξωτερική σε θεσμό εκκλησιαστικό, ομολογιακό δόγμα ή τυπικό τελετουργικό. Η αντίληψη για την παράδοση ως ενεργοποίηση του παρελθόντος στο παρόν με τη διαδοχή θρησκευτικών στοιχείων δεν πρέπει να καταγραφεί ως απλή και τυπική μεταγραφή των παλαιών όρων στην επικαιρότητα.

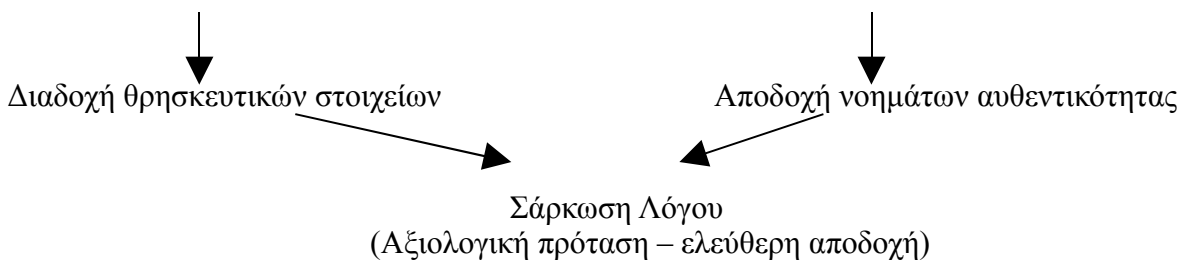
Όσο η παράδοση είναι στραμμένη στο παρελθόν ή το συμβατό παρόν και γίνεται αιτία παθητικότητας και αδράνειας, χωρίς εσωτερική μόρφωση και μεταμόρφωση, βρίσκεται σε κώμα. Μια καθαρά συντηρητική αντίληψη για την παράδοση τη δέχεται άκριτα θεωρώντας την αυτονόητα αποδεκτή. Κανένα άτομο και έθνος δεν μπορεί να αυτοπροσδιοριστεί αγκυλωμένο άκριτα στο παρελθόν. Μια τυπική διαδοχή μνημείων και συμβόλων δεν εξασφαλίζει τη μετοχή του πνεύματος στο νόημα που κομίζουν στο παρόν της προσωπικής και κοινωνικής ζωής. Η οντολογική προσέγγιση του γεγονότος της παράδοσης φιλοσόφων όπως ο Χάιντεγκερ τονίζεται ως αναπόφευκτη «μοίρα» η οποία, όμως, οδηγεί σε μια αποδοχή των νοημάτων λόγω της αυθεντικότητάς τους παρά της αλήθειας που εμπερικλείουν. (Wolin R., 2007)

Μέσα σ' ένα μετανεωτερικό περιβάλλον η αποδοχή νοημάτων της παραδοτέας θρησκευτικής γλώσσας με αξιακούς όρους όπως, αγάπη, ειρήνη, πρόσωπο, σώμα, ψυχή κ.ά., θα μπορούσε να είναι συναινετικό και χρήσιμο στοιχείο στην οντολογική προσέγγιση και ερμηνευτική της παιδείας. Στα πλαίσια της ατομικής ελευθερίας και δημόσιας κριτικής ή συγκριτικής ιστοριογραφίας είναι πάντα υπό διερεύνηση η δέσμευση των νεότερων γενεών, οντολογικά, από τις αξίες και τις πεποιθήσεις των παλαιότερων γενεών. Σε ανθρωπιστικό επίπεδο η θρησκεία μπορεί να εμπλουτίσει τη σκοποθεσία της παιδείας, όπως επισημαίνει ο κοινωνιοψυχολόγος Έριχ Φρομ, καλλιεργώντας τις ανώτερες ανθρώπινες δυνατότητες. Έτσι θέτει το ερώτημα: «δεν είναι αν ανήκουμε σε μια θρησκεία ή όχι, αλλά σε τι είδους θρησκεία, αν πρόκειται για ένα είδος που προάγει την ανάπτυξη του ανθρώπου, που αποκαλύπτει τις δυνατότητές του, ή για ένα είδος που τις παραλύει». (Μακράκης Μ., 1993) Ωστόσο η γνωσιολογία της Θρησκείας και κατ' ακολουθία η προέκτασή της με την εμπειρία, ως πραγμάτωση της γνώσης, ανήκει στην αποδοχή του καθολικού που περιέχει την προσέγγιση της ουσίας της ανθρώπινης φύσης.

Οι αποδομιστές όπως ο Derrida μειώνουν το φιλοσοφικό στοχασμό πάνω στη φύση του ανθρώπου υποσκάπτοντας τη στρουκτουραλιστική προσπάθεια της ανάπτυξης των επιστημών του ανθρώπου. Το ουμανιστικό αυτό κενό αναπληρώνει φέρνοντας στην επιφάνεια τις λανθάνουσες μεταφυσικές ροπές, οι οποίες παράγονται με το να διατηρούμε ως «φυσικές» αντιθέσεις όπως αυτές ανάμεσα στον προφορικό λόγο και τη γραφή, την ψυχή και το σώμα κ.ά. με τις οποίες συντηρείται ο δυϊσμός, αποδομιστικός της ολοκλήρωσης του ανθρώπινου προσώπου. (Gadamer H., Derrida J., 2006) Οι αποδομιστές με την κριτική που ασκούν στο οικοδόμημα της παράδοσης καταλήγουν σε μια διανοητική έρημο, ένα γυμνό και άδειο τοπίο παρόμοιο με εκείνο που έγραψε ο Χάιντεγκερ: μια «εποχή ερήμωσης» όπου οι παλαιοί θεοί έχουν αποδημήσει και οι καινούργιοι θεοί «δεν έχουν ακόμη» εμφανιστεί». Αυτός ο τρόπος αντιμετώπισης του παρελθόντος καταπιέζει ακόμη και τον ορθολογισμό και βάζει τον πειρασμό στον άνθρωπο να καταφύγει στο μύθο, τη μαγεία και την αυταπάτη, που αποτελούν υποπροϊόντα του πολιτισμού. (Wolin R., 2007)

Η σάρκωση του Λόγου στην ανθρώπινη ιστορία είναι αξιολογική πρόταση ζωής με ελευθερία που προσιδιάζει στην έννοια του προσώπου. Ο Θεός ενσαρκώνεται, δηλαδή αποκαλύπτεται πρώτα στη βιβλική αναγγελία, που τελικά, «κάνει τόπο» στη μετα-μεταφυσική σκέψη της ενδεχομενικότητας του είναι.. (Trias E., Gargani A. κ.ά.,) Επομένως η προβληματική σχέση φιλοσοφίας και θρησκευτικής αποκάλυψης είναι η ίδια σύλληψη και ενσάρκωση του Λόγου. Η ιστορία καταγράφει το θρησκευτικό φαινόμενο ως παράγοντα στην εξέλιξη των κοινωνιών, ως ιδεολόγημα ή ως ηθικό τρόπο ζωής. Η θρησκεία κατά τη φιλοσοφική γλώσσα περιέχει ένα νόημα χειραφέτησης που παραμένει αναλλοίωτο εφόσον γίνεται κατανοητό υπό το φως του δόγματος της ενσάρκωσης της αλήθειας σε πρόσωπο, επόμενο της εμπειρίας. Το πρόσωπο που δηλώσει αληθινό τρόπο υπαρκτικής ετερότητας περιέχει λυτρωτικό μήνυμα και νόημα το οποίο όταν συλ-λαμβάνεται ξεπερνά την ειδωλοποίηση του συμβόλου.

Σύμβολα και νοηματοδότηση

Η φιλοσοφική γλώσσα βοηθάει στην ανάλυση των συμβολισμών και στην εξεύρεση του νοήματος που υποκρύπτουν. Οι συμβολισμοί ωστόσο δεν είναι ανιστόρητες και τυχαίες παρεμβάσεις στο χωρόχρονο. Συνδέονται με την ιστορία του ανθρώπου και σχετίζονται με αναγγελίες, απαντήσεις και ερμηνείες του νοήματος της ζωής. Το σύμβολο που ετυμολογικά παράγεται από το ρήμα συμβάλλω υπηρετεί τη συμβολή δύο ημίσεων: του συμβολίζοντος και του συλμβολιζομένου. Το σύμβολο πραγματοποιεί την εκφραστική λειτουργία του νοήματος, γίνεται χώρος εκφραστικός μιας παρουσίας. Επομένως το σύμβολο είναι αποκαλυπτικό, δίνει μαρτυρία για την έλευση του Υπερβατικού. Το συμβολικό ιδίωμα συμβάλλει (συν-βάλλει), επιτρέπει να συνδέσουμε πεπερασμένο και άπειρο, Λόγο και σάρκα, σχετικό και απόλυτο, εφήμερο και αιώνιο, ανθρώπινο και θείο. Για παράδειγμα ο Ιησούς σαν πρόσωπο σύμβολο συνενώνει το θείο και το ανθρώπινο, την πληρότητα και την αδυναμία. (Eco U., 2006) Η συμβολική παράσταση ενώνει το θεατό με το αθέατο, το γήινο με το ουράνιο και μεταφέρει το ένα στο άλλο μέσα σε μια κατάσταση που καλείται μέθεξη. Με αυτή τη διαδικασία το σύμβολο εκφράζει πάντοτε το νοητό βάθος επέκεινα της άμεσης παρουσίας αυτού που συμβολίζει.

Ο συμβολισμός αποτελεί αναβαθμό που συμβάλλει προοδευτικά στην εσωτερική της αλήθειας. Η εμμονή του ανθρώπου στα σύμβολα τον αποκόπτει από την πράξη και καθιστά την ελευθερία ασυμβίβαστη με την κυριαρχία του συμβολισμού στη ζωή. Ένα σημείο (λέξη, εικόνα, οδόσημο) μας παραπέμπει σε κάποια ενέργεια που είναι έξω από την τυπολογία του. Γι' αυτό στη σύνταξη των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών καθιερώνεται και μια στήλη με ενδεικτικές δραστηριότητες που ιδιαίτερα για το μάθημα των Θρησκευτικών συμβάλλουν στην κατανόηση από το μαθητή συμβόλων και γεγονότων. Η αλληγορία δηλώνει ένα ορισμένο αντικείμενο με βάση τον κανόνα των αναλογιών (π.χ. η κλίμακα την άνοδο προς τα ουράνια ύψη). Το σύμβολο αποκαλύπτει την εσωτερική έννοια του συμβολιζομένου και εικονογραφεί την πραγματικότητα (π.χ. ο ζυγός σημαίνει τη δικαιοσύνη ως ισότητα νόμου και ταυτόχρονα αποδίδει μεταφορικά – παραστατικά αυτή την ισότητα). (Ράμφορ Σ., 2000)

Σκοπός του λειτουργικού συμβόλου είναι να γεφυρώσει με την ανάμνηση το κτιστό με το άκτιστο και να οδηγήσει με υλικά μέσα σε κατανόηση του αθέατου υπερβατικού κόσμου. Οι Πατέρες της Εκκλησίας αισθάνονταν την αδυναμία των λέξεων για να προσεγγίσουν τα μυστήρια

και καταφεύγουν στις αντινομικές εκφράσεις και στα σύμβολα. Είναι ζητούμενο η αξιοποίηση των εικόνων και των συμβόλων στην παιδεία όταν συνδέονται με την πραγματικότητα και παραδίδουν αλήθειες οι οποίες παραμένουν ασάλευτες παρά τις ιλιγγιώδεις μεταβολές στη ζωή των κοινωνιών και των ατόμων. Η ψυχολογία του βάθους ανάγει το σύμβολο σε διάσταση πρωτοποριακής σκέψης. Το σύμβολο είναι απολίθωμα όταν αναγνωσθεί εξωτερικά και παραμένει αντι-κείμενο που συνδέεται με το τέλος της ιστορίας. Αν αφαιρεθεί η αναφορά στην ερμηνευτική και λειτουργική του συμβόλου τότε γίνεται εργαλείο είτε μαγικής τελετουργίας είτε εκτρέπεται σε αποκρυφιστική μαγανεία και αναπόφευκτη εκλογίκευσή του σε βάρος της ποιητικής του έκφρασης.

Η γνώση βασικών παραστάσεων, εννοιών και συμβόλων στο μάθημα των Θρησκευτικών υιοθετεί τη θεωρία του Piaget για τα εξελικτικά στάδια του παιδιού προς την ενηλικίωση. Η εφαρμογή διδακτικών μεθόδων στις ηλικίες της προενηνοβιολογικής και των συγκεκριμένων εννοιολογικών περιόδων μπορεί να ταυτιστεί με το πρώτο στάδιο θρησκευτικότητας, το συμβολικό. Η ανάπτυξη της διάθεσης του παιδαγωγούμενου με την επιτήδεια χρήση των συμβόλων διευκολύνει τη διαδικασία για τη μαθητεία που αφορά την προσοικείωση στο νόημα και την ουσία των γλωσσικών όρων και των ορωμένων πραγμάτων. Η μη διάκριση σημαίνοντος και σημαινομένου από τον έλλογο άνθρωπο και ο μονοφυσικός τρόπος θεώρησης των πραγμάτων συγκαλύπτει την αλήθεια για τυχόν αποκάλυψη του αρχέγονου βάθους της. Η μετάβαση από την αντικειμενοποίηση του εκπαιδευτικού αγαθού στην παιδευτική του αξία για τη διαμόρφωση στάσεων και συμπεριφορών με διυποκειμενικότητα είναι άθλημα στη διαδικασία της διδασκαλίας.

Οι λέξεις, οι ιδέες, τα φαινόμενα του κόσμου προσλαμβάνουν τη βαρύτητα του νοήματος. Όταν ο άνθρωπος προχωρήσει στην ερμηνευτική και το βάθος των λέξεων τότε συμβαίνει μια αποκαλυπτική ανοιχτότητα και μια αγαπητική προσιτότητα για το νόημα της ζωής. (Μαλεβίτσης Χ., 1985) Η γλώσσα των ευαγγελίων και η γλώσσα του Παύλου είναι ένα πολιτιστικό παράδειγμα κοινωνίας νοήματος που με τη μυστική εσωτερική του αποδεικνύει τη σχετικότητα που χαρακτηρίζει πάντοτε την ανθρώπινη γλώσσα. Δηλαδή στα ευαγγέλια και την Παύλεια θεολογία μπορούμε να ερευνήσουμε το νόημα των θρησκευτικών φαινομένων που είναι αντικείμενο της φαινομενολογίας της θρησκείας. Η αναζήτηση του νοήματος των θρησκευτικών φαινομένων είναι απόρροια σύζευξης φιλοσοφίας και θρησκείας.

Το φαινόμενο της θρησκείας σε γνωσιολογικό, φιλοσοφικό, κοινωνιολογικό και ψυχολογικό επίπεδο μπορεί να προσδώσει νόημα στην έρευνα για τη θετική στάση ή τον τρόπο με τον οποίο στη μετανεωτερική εποχή προσφέρεται η θρησκευτική παιδεία και έχει επίδραση στην προσωπική και κοινωνική ζωή. Με τη φιλοσοφική παιδαγωγική μπορούμε να δούμε την εξέλιξη της παιδαγωγικής και τη μετάβασή της από τη μονομέρεια στη διεύρυνση των συνιστωσών της δομής της ανθρώπινης ύπαρξης. Η έρευνα της παιδαγωγικής επιστήμης για ανάλυση της ανθρώπινης συμπεριφοράς με ανέπαφες τις εσωτερικές λειτουργίες της ανθρώπινης φύσης κολόβωσε τα παιδαγωγικά πορίσματα. Έτσι από το συμπεριφοριστικό μοντέλο οι παιδαγωγοί πασχίζοντας για ολοκληρωμένη προσέγγιση της αγωγίμης ανθρώπινης φύσης κατέληξαν στη θεωρία της γνωστικής ψυχολογίας. Ένα εννοιολογικό Πλαίσιο Διαδικασιών Μάθησης και Διδασκαλίας περιέχει διεργασίες γνωστικο-συναισθηματικής επεξεργασίας που υπερβαίνουν τον ορθό λόγο για να αποκτηθεί η σοφία, προϊόν πνευματικής εμπειρίας.

Η φαινομενολογία της θρησκείας θα μπορούσε να υποδείξει τη σχέση του ανθρώπου με τη θρησκεία σε επίπεδο θρησκευτικών φαινομένων και συνείδησης. Η φαινομενολογία της θρησκείας αποτελεί νεότερο κλάδο της θρησκευτολογικής έρευνας και αναπτύχθηκε από τις μελέτες που έγιναν πάνω στη θρησκεία με βάση την ίδρυση της φαινομενολογικής φιλοσοφίας από τον Χούσερλ. Τα φαινόμενα, σύμφωνα με τον Χούσερλ είναι τα πράγματα, σαν εμφανίσεις στη συνείδηση. Επομένως με αυτή την έννοια η θρησκευτολογική μελέτη των θρησκευτικών φαινομένων που εμφανίζονται στη θρησκευτική ζωή, στη λατρεία, στα βιώματα των μεγάλων θρησκευτικών προσωπικοτήτων, αφορά την επιδίωξη της σύλληψης του νοήματός τους. Ο Σίλερ, ως γνησιότερος εκπρόσωπος της φαινομενολογίας της θρησκείας βλέπει το Θεό να είναι παρών και ενεργός μέσα στα θρησκευτικά φαινόμενα, ενώ σύμφωνα με τη φιλοσοφία της θρησκείας ο Θεός βρίσκεται στη συνείδηση ως διανοητική υπόθεση.

Οι σχέσεις που διέπουν θρησκεία και κοινωνία και την αμοιβαία αλληλεπίδρασή τους δημιούργησαν ένα νέο κλάδο την κοινωνιολογία της θρησκείας. Ο κλάδος αυτός, με κυριότερους εκπροσώπους τον Ντυρκάιμ και τον Μαξ Βέμπερ εξετάζει τη συνάρτηση των θρησκευμάτων με τη δομή και τη δυναμική της κοινωνίας μέσα στην οποία γεννήθηκαν, που αποτελεί και τον κοινωνικό προσδιορισμό της θρησκείας. Η ψυχολογία της θρησκείας ερευνά τη δομή, την ανταπόκριση στο θρησκευτικό φαινόμενο, την ποικιλία και την πολυπλοκότητα των θρησκευτικών εμπειριών και την υποκειμενική ψυχική συμπεριφορά του ανθρώπου που θρησκεύει πίσω από τις ομαδικές ή κοινωνικές μορφές και θρησκευτικές εκδηλώσεις. (Γεωργούλης Κ., ΘΗΕ)

Νόημα θρησκευτικών φαινομένων (Κλάδοι: φιλοσοφία, ψυχολογία και κοινωνιολογία της θρησκείας)

Φαινομενολογία της θρησκείας

- Νόημα από θρησκευτικά φαινόμενα (θρησκευτική ζωή, λατρεία) (Χούσερλ)
- Ενεργός παρουσία Θεού στα θρησκευτικά φαινόμενα (συνείδηση) (Σίλερ)

Κοινωνιολογία της θρησκείας

- Σχέσεις θρησκείας και κοινωνίας
- Κοινωνικός προσδιορισμός θρησκείας

Ψυχολογία της θρησκείας

- Ανταπόκριση του υποκειμένου στο θρησκευτικό φαινόμενο
  - Δομή, ποικιλία, πολυπλοκότητα θρησκευτικών βιωμάτων
    - Υποκειμενική ψυχική συμπεριφορά θρησκευόμενου

Η ελληνική παιδεία εντάσσει στην εκπαιδευτική πολιτική της τη θρησκευτική γλώσσα εξαιτίας της παιδαγωγικής της αξίας και της συμβολής της στην παραγωγή πολιτιστικών αγαθών στη διαδρομή του πολιτισμού. Η θρησκευτική αγωγή στο εκπαιδευτικό μας σύστημα με κύριο άξονα το χριστιανισμό συμβάλλει με τη δομή και το περιεχόμενό της στην αυτοσυνειδησία της ανθρώπινης ύπαρξης και της ανοιχτότητάς της σ' ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Η σύνδεση γεγονότων, φαινομένων, με ομοιότητες από την ελληνική και τη χριστιανική παράδοση, όπως για παράδειγμα η σταύρωση του Χριστού και το Μεσολόγγι μπορούν να αντιστοιχήσουν νοήματα και να δώσουν στοιχεία μιας παιδαγωγικής θεολογίας που συγκλίνει με την φαινομενολογία της παιδαγωγικής. Το φαινόμενο Μεσολόγγι όπως απεικονίζεται σε πίνακες και όπως διατυπώνεται σε στίχους του Σολωμού αξίζει της σημειολογικής του έρευνας και νοηματικής αποτίμησης. Στον πίνακα η «Σκηνή της Εξόδου» απεικονίζεται μια Μεσολογγίτισσα η οποία για να σώσει την τιμή της μπροστά στην επίθεση του εχθρού αφού μαχαιρώνει το παιδί της είναι έτοιμη να βυθίσει το μαχαίρι και στο δικό της ξεγυμνωμένο στήθος. Η έκσταση των ελεύθερων – πολιορκημένων, ως αμβλυμμένη αίσθηση της καθημερινότητας, είναι η αποστροφή του χρηστικού και ωφέλιμου. Ο Μεσολογγίτης ταυτίζεται με το νόημα της θυσίας του Σταυρού ως ελευθερία που υπερβαίνει τυπολατρικές αντιδράσεις προς σύμβολα θρησκευτικά ή εθνικά ή βιολογικές και ορθολογικές σκοπιμότητες. Οι συμπεριφορές του Μεσολογγίτη σαρκώνουν το νόημα της λύτρωσης και της γνήσιας ελευθερίας με ασκημένες αισθήσεις. Στην παρακάτω στροφή του Σολωμού φανερώνεται η ερμηνευτική, φαινομενολογική και διαλεκτική θεώρηση της μεσολογγίτικης παιδείας με φιλοσοφική και θρησκευτική γλώσσα:

Μητέρα, μεγαλόψυχη στο πόνο και στη δόξα,
Κι αν στο κρυφό μυστήριο ζουν πάντα τα παιδιά σου
Με λογισμό και μ' όνειρο, τι χάρ' έχουν τα μάτια,
Τα μάτια τούτα, να σ' ιδούν μες το πανέρμο δάσος,
Που ξάφνου στου τριγύρισε τα' αθάνατα ποδάρια
(κοίτα) με φύλλα της Λαμπρής, με φύλλα του Βαΐωνε!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μακράκης Κ. Μιχαήλ, Ψυχολογία της Θρησκείας, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1993.
Μαλεβίτσης Χρήστος, Φιλοσοφία και Θρησκεία, Αθήνα 1985.
Μανουσάκης Ι.Π., Θεός φιλοσοφούμενος: Έξι προσεγγίσεις σύγχρονης φιλοσοφίας στο ερώτημα του Θεού, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.
Ράμφος Στέλιος, Ο καημός του ενός, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2000.
Χατζηγεωργίου Γιάννης, Κείμενα Παιδείας, John Dewey, εκδ. Ατραπός.
Χριστόπουλος Χρήστος Κλεομένης, Το νέο σχολείο και η σημερινή εκπαιδευτική πραγματικότητα: Οι φιλοσοφικές παιδαγωγικές απόψεις του John Dewey, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2005.
Barett Cyril, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1966
Gadamer Hans- Georg, Derrida Jaques..., Μετά τον Εμπειρισμό, επιμέλεια Quentin Skinner, εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 2006.
Heidegger Martin, Τι είναι μεταφυσική; Μετάφραση Π.Κ.Θανασάς, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2000.
Symeon le Nouveau Theologien, Sources Chretiennes, τ. 113, Κατήχηση 28.
Trias E., A. Gargani κ.ά., Η Θρησκεία, επιμέλεια Derrida J, Vattimo G., εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003.
Umberto Eco, Η αναζήτηση της τέλειας γλώσσας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995.
Wittgenstein Ludwing, Lecture and conversations on Aesthetics, Psychology, and Religious Belief, Επιμέλεια
Wittgenstein Ludwing, Lecture and conversations on Aesthetics, Psychology, and Religious.
Wittgenstein L., Περί Ηθικής, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000.
Wolin R., 2007, σ. 207.
Wolin R., Η γοητεία του ανορθολογισμού, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2007.